

ЕКОЛОГО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Розглянуто еколого-правовий аспект проблеми розвитку інноваційної діяльності та пріоритетні напрямки державної політики щодо забезпечення екологічної безпеки в усіх сферах розвитку суспільства в Україні.

Ключові слова: інноваційна діяльність, державна політика, забезпечення екологічної безпеки, еколого-інноваційний розвиток, екологічна криза.

Характерною ознакою сучасних економічно розвинених країн є активне впровадження нових прогресивних технологічних процесів. Економічне зростання будь-якої країни потребує інноваційного забезпечення та державного стимулювання, своєчасного відновлення зношених і застарілих засобів на підприємствах. Проте економічний розвиток на сучасному етапі нерідко здійснюється в умовах не лише фінансової, але й екологічної нестабільності. Тому існуюча ситуація вимагає впровадження не лише технологічних інновацій, але й передбачає еколого-інноваційний розвиток підприємств.

В Україні інноваційна діяльність спрямована головним чином на досягнення економічної ефективності, тому їй властива суперечливість, яка полягає в тому, що, з одного боку, вона породжує сучасну екологічну кризу, а з іншого – розв'язує конкретні екологічні проблеми, окреслюючи шляхи виходу з цієї кризи. Сучасна екологічна криза диктує необхідність здійснення інноваційного розвитку на основі розробки, виробництва та просування на ринку екологічних інновацій.

Відповідно до ст. 50 Конституції України [2; 1996. – № 30. – Ст. 141] кожен має право на безпечне для життя і здоров'я довкілля та відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Права свободи людини та їх гарантії, відповідно до ст. 3 Конституції України, визначають зміст і спрямованість

діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а її головним обов'язком є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Тож, дослідження еколого-правових аспектів інноваційної діяльності в Україні є актуальним завданням юридичної науки.

Зокрема, конституційним обов'язком нашої держави є забезпечення екологічної безпеки й підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генофонду Українського народу (ст. 16 Конституції). Таким чином, одним із пріоритетних напрямків державної політики України є забезпечення екологічної безпеки в усіх сферах розвитку суспільства, в тому числі інноваційної діяльності.

Так, у Концепції проекту Загальнодержавної цільової економічної програми розвитку промисловості на період до 2017 р. [5] зазначається, що важливим завданням державної промислової політики України є соціальна, екологічна спрямованість реформування промисловості та реалізація інноваційного типу її розвитку. Загальновідомо, що сучасний стан промислового виробництва в нашій державі характеризується наявністю таких проблем, як технологічна відсталість, велика енергоємність і матеріаломісткість вітчизняних підприємств. Неоднозначність даної ситуації полягає в тому, що навіть в умовах загального падіння промислово-виробничих потужностей в Україні залишається негативний вплив господарської діяльності на навколишнє природне середовище.

Всупереч цьому слід згадати активний рух екологів 60-80 рр. минулого століття, які застерігали щодо негативних наслідків впливу науково-технічної революції на стан навколишнього природного середовища. Сьогодні, в умовах низького рівня фінансування державою природоохоронних заходів, негативний вплив господарської діяльності вітчизняних підприємств на стан навколишнього природного середовища посилюється. Усі ці фактори спричиняють як низький рівень конкурентоздатності вітчизняних підприємств, так і надмірне забруднення навколишнього природного середовища, що, у свою

чергу, негативно відбивається на стані здоров'я населення та знижує природно-ресурсний потенціал нашої держави.

Окремої уваги заслуговує питання про утворення відходів, спричинене у більшості випадків застарілістю технологічних умов виробництва та їх невідповідністю вимогам чинного законодавства. Особливо небезпечною є надмірна концентрація таких виробництв в окремих регіонах і містах України, що призводить до значного забруднення довкілля в цілому, оскільки токсичні компоненти окремих відходів впливають на функціонування всіх природних об'єктів у комплексі: водних та земельних ресурсів, атмосферного повітря, об'єктів тваринного та рослинного світу. Вирішення цієї проблеми вбачають, насамперед, у створенні екологічно безпечних ресурсозберігаючих маловідходних та безвідходних виробництв. Зокрема, основними принципами державної політики у сфері поводження з відходами у ст. 5 Закону України «Про відходи» [2; 1998. – № 36-37. – Ст. 242; 2002. – № 31. – Ст. 214] було визнано пріоритетний захист навколишнього природного середовища та здоров'я людини від негативного впливу відходів, забезпечення ощадливого використання матеріально-сировинних та енергетичних ресурсів, науково-обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства щодо утворення та використання відходів з метою забезпечення його сталого розвитку. У розділі II Загальнодержавної програми поводження з токсичними відходами [6] наголошується на необхідності забезпечення обмеження утворення токсичних відходів шляхом реструктуризації виробництва, регенерації, впровадження маловідходних технологій та процесів замкнутого циклу, що вимагає активізації інноваційного розвитку в Україні.

Питання про інноваційний розвиток в Україні та відповідність інноваційної продукції вимогам екологічного законодавства особливо гостро постало в нашій державі у зв'язку з активізацією ринкових відносин, входженням України до Світової організації торгівлі та євроінтеграційною спрямованістю політики нашої держави. У вітчизняній науці екологічного права окремі аспекти даного питання розглядали у своїх працях Г. І. Балюк, А.

П. Гетьман, І. І. Каракаш, Н. Р. Малишева, В. Л. Мунтян, Ю. С. Шемшученко та ін. При цьому слід констатувати відсутність цілісного, обґрунтованого дослідження питання про правове регулювання інноваційної діяльності в Україні нормами екологічного законодавства, це можна пояснити новизною даної тематики для науки екологічного права України та її недостатньою врегульованістю на законодавчому рівні.

Правове регулювання інноваційної діяльності в Україні здійснюється, насамперед, Законом України «Про інноваційну діяльність» [2; 2002. – № 36. – Ст. 266]. Головною метою державної інноваційної політики України було визнано створення соціально-економічних, організаційних і правових умов для ефективного відтворення, розвитку й використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій, виробництва та реалізації нових видів конкурентоздатної продукції. При цьому, на жаль, серед основних принципів державної інноваційної політики екологічна безпека та охорона навколишнього природного середовища не визначені, як не встановлене положення щодо відповідності інновацій вимогам екологічного законодавства. У той же час у ст. 2 Закону «Про інноваційну діяльність» визначено, що: «законодавство у сфері інноваційної діяльності базується на Конституції України і складається із законів України «Про інвестиційну діяльність» [2; 1991. – № 47. – Ст. 646], «Про наукову і науково-технічну діяльність» [2; 1992. – № 12. – Ст. 165], «Про наукову і науково-технічну експертизу» [2; 1995. – № 9. – Ст. 56], «Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків» [2; 2002. – № 3-4. – Ст. 28], «Про спеціальну економічну зону «Яворів» [2; 1999. – № 15. – Ст. 82], цього Закону та інших законодавчих актів, що регулюють суспільні відносини у цій сфері». Стаття 66 Конституції України визначила, що кожен зобов'язаний не заподіювати шкоду природі, культурній спадщині, відшкодовувати завдані ним збитки. Положення цієї конституційної норми є особливо актуальними щодо забезпечення екологічної безпечності інновацій та всього процесу промислового виробництва. На

розвиток даної конституційної норми у Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» [2; 1991. – № 41. – Ст. 546] закріплене положення, згідно з яким впровадження та застосування відкриттів, винаходів, застосування нової техніки, імпортного устаткування, технологій і систем повинно відповідати вимогам екологічної безпеки (ст. 57).

Таким чином, хоча у спеціальному законі про інноваційну діяльність екологічні вимоги безпосередньо не визначаються, їх дотримання є обов'язковим на виконання відповідних конституційних положень, що знайшли свій розвиток в нормах екологічного законодавства України. Зокрема, як зазначав Б. Б. Судавичюс, формами здійснення екологізації права є видання екологічних правових норм та розширення сфери дії «неекологічних» норм права, а засобами відображення екологічних вимог в праві – встановлення завдань, прав та обов'язків, а також гарантій виконання екологічних вимог. Для екологічних вимог характерне те, що всі вони мають цінність для суспільства, обумовлену значимістю навколишнього середовища та його ресурсів для існування суспільної системи [8, с. 21]. У той же час, як писав О. С. Колбасов, правові норми та правила, якщо навіть вони спеціально присвячені проблемам охорони навколишнього середовища, виражають не лише екологічні вимоги, що випливають з об'єктивних законів природи, але й соціальні вимоги, що випливають з законів суспільного розвитку. Тим самим за допомогою права підтримується історично виправдане сполучення екологічних та соціальних вимог, що дозволяє людям добиватися максимального можливого успіху в охороні навколишнього середовища в кожен історичний період [7]. Отже, паралельний розвиток інноваційної діяльності та екологічного законодавства, їх взаємосприйняття одне іншого є логічним.

Зокрема О. Л. Дубовик зазначала, що цій галузі права притаманна «...пряма залежність від досягнень науки та техніки, відкриттів та розробок у сфері біології, генетики, медицини, фізики, хімії та інших природничих наук (цими досягненнями була викликана необхідність прийняття законів про клонування, генно-інженерну діяльність, радіаційну безпеку, використання

атомної енергії, хімічної зброї та ін.)» [4, с. 14]. При цьому забезпечення екологічної безпеки залишається одним з важливих та пріоритетних інтересів всього людства, вимогам якої повинна відповідати кожна інновація. Так, у п. 5 ст. 13 Закону України «Про інноваційну діяльність» визначено, що такий продукт підлягає експертизі відповідно до положень Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу». А одними із завдань наукової та науково-технічної експертизи є оцінка відповідності об'єктів експертизи вимогам екологічної безпеки та прогнозування науково-технічних, соціально-економічних і екологічних наслідків реалізації чи діяльності об'єкта експертизи (ст. 2 даного Закону). Одним з принципів цієї експертизи, згідно зі ст. 3 Закону України «Про наукову і науково-технічну експертизу», є врахування світового рівня науково-технічного прогресу, норм і правил технічної та екологічної безпеки, вимог стандартів, міжнародних угод.

Таким чином, можна погодитися з М. І. Васильєвою, що складно зберегти юридичну чистоту галузі екологічного права через умовності меж між природним та неприродним середовищем [1]. А з огляду на надане О. К. Голиченковим лаконічне визначення екологічної діяльності як системи дій у сфері «суспільство-природа», що регулюється нормами права та здійснюється з певною метою та у певних формах [3, с. 28; с. 46], можна вважати, що інноваційна діяльність теж має екологічну складову.

Одним із гострих питань у даній сфері є стимулювання забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій. Зокрема, в юридичній науці зазначається про доцільність визначення на законодавчому рівні економічні механізми заохочування промисловців щодо впровадження більш чистого виробництва та екологічних технологій: застосування податкового та кредитного пільгових режимів, страхового стимулювання щодо впровадження більш чистих виробництв і екологічних технологій та інше. Можливо більше уваги слід було б приділити правовому регулюванню участі вітчизняних підприємств у міжнародних проектах технічної допомоги, визначенню правового режиму

спонсорських внесків та коштів заінтересованих підприємств і організацій, як одних з можливих шляхів залучення фінансів у цій сфері.

На нашу думку, впорядкуванню інноваційної діяльності сприяло би також визначення на законодавчому рівні інституційного органу, що координував би та контролював впровадження та використання, насамперед, більш чистих виробництв та екологічних технологій. При цьому важливо забезпечити прозорість у діяльності даного органу, визначити порядок його взаємодії з іншими державними органами, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, окремими суб'єктами приватного права та форму його співробітництва з іншими суб'єктами на міжнародному рівні.

Список літератури:

1. *Васильева М. И.* Предмет и система экологического права / М. И. Васильева // Экологическое право России : сб. матер. науч.-прак. конф. [Юбил. вып. 1995 – 2004 гг.]. – М. : ТИССО. – Т. 1. – 2004. – С. 85–91.
2. Відомості Верховної Ради України.
3. *Голиченков А. К.* Экологический контроль: теория, практика правового регулирования : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 [Электрон. ресурс]. / А. К. Голиченков. – М., 1992. – 325 с. РГБ ОД, 71:93-12/47-9. – Режим доступа : <http://disserr.com/contents/206831.html>.
4. *Дубовик О. Л.* Экологическое право : учебник / О. Л. Дубовик, Л. Кремер, Г. Любе-Вольфф. – М. : Эксмо, 2005. – 768 с.
5. Загальнодержавна цільова економічна програма розвитку промисловості на період до 2017 року : затв. розпорядженням КМУ від 09.07.2008 р., № 947-р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступа : <http://industry.kmu.gov.ua>
6. Загальнодержавна програма поводження з токсичними відходами : затв. Законом України від 14.09.2000 р. № 1947-III // Уряд. кур'єр. – 2000. – 1 лист.
7. Социализм и охрана окружающей среды: право управления в странах-членах СЭВ : моногр. / под ред. О. С. Колбасова. – М. : Юрид. лит., 1979. – 392 с.
8. *Судавичюс Б. Б.* Проблемы отражения экологических требований в праве : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Б. Б. Судавичюс. – М. , 1988. – 222 с.

Герасименко Я. О. Эколого-правовые аспекты инновационной деятельности в Украине.

Статья посвящена проблемам развития инновационной деятельности в рамках эколого-правового аспекта. Рассмотрены приоритетные направления государственной политики Украины, где идет речь об обеспечении экологической безопасности во всех сферах развития общества, в том числе инновационной деятельности. Особого внимания заслуживают вопросы об инновационном развитии в Украине и соответствие инновационной продукции требованиям экологического законодательства.

Ключевые слова: инновационная деятельность, государственная политика, обеспечение экологической безопасности, эколого-инновационное развитие, экологический кризис.

Gerasimenko Y. O. Ecological and legal aspects of innovation activities in Ukraine.

This article deals with problems of innovation in the environmental and legal aspects. Considered priorities for state policy in Ukraine, where the question of environmental safety in all spheres of society, including innovation. Particularly noteworthy on the innovative development of Ukraine and innovative products matching the requirements of environmental legislation.

Key words: innovation, public policy, environmental safety, ecological and innovative development, the ecological crisis.